

СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕВРИСТИЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито специфіку організації здоров'язбережувального середовища загальноосвітньої школи. Проаналізовано основні фактори ефективної реалізації здоров'язбережувального середовища, визначено його сутність. Розкрито значення здоров'язбережувального середовища як умови забезпечення евристичної освіти, охарактеризовано педагогічні технології, що забезпечують збереження здоров'я учнів і їх усебічний розвиток. З'ясовано, що евристична модель освіти зорієнтована не на передачу учням передбачуваних результатів, а й на створення гармонійного природного середовища, яке забезпечує самореалізацію особистісного потенціалу дитини.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбережувального середовища, гармонійне природне середовище, навчально-виховний процес, евристична освіта, загальноосвітня школа, учні.

Постановка проблеми. Світова спільнота визнає здоров'я однією з найбільших цінностей людини. Тому проблема збереження, зміцнення та формування здоров'я дітей і молоді посідає чільне місце в освітніх системах більшості країн світу. Україна належить до когорти держав, в освітній політиці яких набуває виразної актуальності здоров'язбережувальна парадигма.

Разом із тим, у сучасній освіті спостерігається суперечність між різноспрямованою й достатньо активною діяльністю у сфері збереження, зміцнення й формування здоров'я дітей і молоді (зростання кількості наукових розвідок щодо технологій збереження, зміцнення і формування здоров'я, реалізація низки програм і проектів, розширення національної мережі шкіл сприяння здоров'ю тощо) і почасти «однобоким» трактуванням такої діяльності, яка часто зводиться до просвіти в галузі здоров'я та створення безпечного й санітарно-гігієнічного оточення школярів. Натомість психолого-педагогічний і дидактико-валеологічний аспекти розв'язання проблеми покращення здоров'я зростаючої особистості залишаються поза увагою теоретиків педагогіки і вчителів. Ідеться, зокрема, про невідповідність методик і технологій навчання віковим та індивідуальним можливостям школярів, авторитарно-репродуктивний стиль навчання, який веде до диктату педагога, робить учня пасивним споживачем інформації, педагогічно-недоцільні комунікації «учитель-учень», які провокують виникнення дидактогеній (психічних травм, джерелом яких є вчитель, його неповажне, упереджене ставлення до учня) тощо. Відтак, педагогічні помилки або неправильні педагогічні технології негативно впливають на психіку дитини у вигляді невротичних порушень, а це, у свою чергу, викликає у значної кількості школярів

нестійкість емоційної сфери, несформованість навичок спілкування, низькі рівні пізнавальної активності й мотивації навчальної діяльності тощо.

Аналіз актуальних досліджень. У педагогічній науці склалися певні напрями дослідження проблеми формування здоров'язбереження. Так, філософські, методологічні й теоретико-методичні основи формування валеологічної культури і здоров'язбережувальної компетентності дітей і молоді, формування в них ціннісного ставлення до здоров'я вивчали І. Бех, Н. Бібік, В. Бобрицька, М. Гончаренко, М. Гриньова, О. Савченко. Питання професійної підготовки педагогічних кадрів до організації здоров'язбережувального середовища і дозвілля, використання здоров'язбережувальних технологій у закладах освіти вивчалися В. Єфімовою, В. Звековою, Г. Кондрацькою, О. Омельченко, Н. Урум, О. Філіпп'євою та ін.

Констатуючи суттєвий внесок учених у розробку досліджуваної нами проблеми, відзначаємо, що серед значної кількості наукових праць немає таких, у яких би окремо й цілісно обґрунтовувалася концепція створення здоров'язбережувального середовища крізь призму евристичної освіти.

Мета дослідження – охарактеризувати спрямованість змістових компонентів здоров'язбережувального середовища на забезпечення евристичного навчання.

Методи дослідження. Аналіз наукової літератури для визначення теоретичних засад створення здоров'язбережувального середовища й організації евристичного навчання.

Виклад основного матеріалу. Здійснений аналіз педагогічної літератури, а також педагогічний досвід автора засвідчують, що позитивні результати у сфері збереження, зміцнення й формування здоров'я зростаючої особистості прямо залежать від комплексного підходу до розв'язання означеної проблеми. Ідеться про те, що, по-перше, ідея цінності здоров'я дитини повинна усвідомлюватися усіма суб'єктами навчально-виховного процесу (адміністрацією школи, педагогами, вихователями, шкільними психологами, лікарями, обслуговуючим персоналом, батьками учнів та ін.), по-друге, здоров'язбережувальними та здоров'яформувальними повинні бути зміст освіти, форми, методи, прийоми й засоби її реалізації, а також умови, у яких здійснюється навчання й виховання. Такий підхід створює реальне підґрунтя для реалізації здоров'язбережувального освітнього середовища.

Вважаємо за доцільне уточнити поняттєво-категоріальний апарат дослідження. Категорію «здоров'язбережувальний освітній простір» розглядають як створення в навчально-виховному процесі атмосфери комфортного особистісного зростання, розвитку й ефективної самореалізації кожної дитини, забезпечення адекватних віковим особливостям дітей психолого-педагогічних та оздоровчо-профілактичних умов для формування та зміцнення всіх компонентів здоров'я [1].

Дефініція «здоров'язбережувальне середовище освітнього закладу» трактують як сукупність управлінських, організаційних, навчально-виховних умов, що спрямовані на збереження, формування та зміцнення всіх видів здоров'я дитини (фізичного, психічного, духовного й соціального). Ефективність створення цього середовища залежить від доцільного вибору комплексу методів і засобів впливу на дитину, технологій навчання й особистості педагога [5]. Поняття «здоров'язбережувальний навчально-виховний процес» визначають як процес навчання й виховання, який не чинить прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів, створює комфортні й безпечні умови перебування дітей у школі, забезпечує індивідуальну траєкторію навчання й виховання дитини, запобігає стресам, перевантаженню, втомі вихованців і тим самим сприяє збереженню та зміцненню здоров'я школярів [4, 7].

З окреслених вище позицій створення в загальноосвітньому навчальному закладі здоров'язбережувального освітнього середовища розглядаємо як організацію безпечних і комфортних умов перебування дітей у школі, використання профілактичних і здоров'язбережувальних методів і засобів впливу на дітей, забезпечення природовідповідної та гуманістичної логіки в організації життєдіяльності молодших школярів з урахуванням їхніх потреб, інтересів, індивідуальних особливостей і потенціалу кожного учня.

Науковий пошук дозволив виявити такі функції евристичної технології: самостійне засвоєння знань і способів дій; розвиток творчого мислення (перенесення знань і вмінь у нову ситуацію, бачення нової проблеми втрадиційній ситуації, бачення нових ознак досліджуваного об'єкта, перетворення відомих способів діяльності та самостійне створення нових); формування пізнавальних умінь; навчання учнів прийомам активного пізнавального спілкування; розвиток мотивації до навчання. Концептуальні положення евристичної технології передбачають формування нових знань на основі евристичної бесіди й самостійної роботи учнів, створення учителем проблемних ситуацій, які аналізуються учнями з подальшим висуванням і доведенням гіпотез, оцінювання навчальних досягнень за вміння застосовувати раніше отримані знання в нових умовах[2, 12].

Евристична технологія навчання дозволяє педагогові надати учням більше самостійності та творчого пошуку. Під час розробки методики формування творчих здібностей за допомогою евристичної технології вчитель повинен враховувати: загальний рівень розвитку учнівського колективу; вікові особливості формування креативної сфери; особистісні особливості учнів; специфічні риси й особливості навчального предмета. Умовами формування творчих здібностей учнів виступають позитивні мотиви навчання, інтерес учнів, творча активність, позитивний мікроклімат у колективі, сильні емоції; надання свободи вибору дій, варіативність роботи. Ефективність евристичної освіти забезпечується дотриманням

певних принципів, а саме: креативність навчання; опора на суб'єктивний досвід учнів; актуалізація результатів навчання (застосування на практиці набутих знань, умінь і навичок); індивідуалізація та диференціація навчання; системність навчання; творча взаємодія учнів і вчителя в процесі навчання. Завданнями вчителя, який забезпечує евристичну освіту є постійне поповнення запасу знань учнів, розвиток загально навчальних умінь і навичок, розвиток креативного мислення, розвиток творчої самостійності учнів, виховання творчої особистості [8].

Таким чином, евристична модель освіти зорієнтована не на передачу учням передбачуваних результатів, а на створення гармонійного природного середовища, яке забезпечує самореалізацію особистісного потенціалу дитини та спонукає її до пошуку власних результатів у освітніх сферах. За такої моделі відбувається опертя на активну антропологічну позицію: учень не просто «насінням» невідомої для педагога рослини; це «насіння» здатне забезпечувати й коректувати свій ріст.

Розвиток людини є взаємозалежним із її творчістю: розвивається лише той, хто створює та дає нове, хто виходить за межі визначеного, реалізує потенційні можливості свого внутрішнього світу. З іншого боку, творчість можлива лише за умови свободи, зокрема – свободи вибору. Творчого результату можна очікувати лише тоді, коли учень забезпечується правом вибору освітньої траєкторії, теми творчої роботи, форми її виконання та захисту, коли заохочується власний погляд учня на проблему. Школа вільного розвитку та школа творчості є, по суті, словами-синонімами, взаємонеобхідними та взаємообумовленими. Отже, свобода в освіті потрібна людині заради її розвитку та творчості [7].

Здійснений аналіз педагогічної літератури [3, 28–29; 6, 32–33] дозволив окреслити конструктивні засади створення середовища, яке було б сприятливим для розвитку здібностей дитини. Ідеться, насамперед, про використання в навчально-виховному процесі педагогічних технологій і технік, спрямованих на розвиток фізично-, психічно-, соціально- й духовно-здорової особистості.

Практичне втілення означених технологій виявляється, приміром, у тому, що вчитель повинен відбирати той зміст навчання, який максимально враховує індивідуально-психологічні особливості учнів (через різні варіанти навчальних програм, підручників, дидактичних матеріалів, які дають можливість на єдиному базовому змісті знань урізноманітнювати процес навчання, забезпечують умови вільного й самостійного вибору навчальної діяльності, набуття учнем особистісно значущих знань).

Орієнтуючись на всебічний розвиток своїх вихованців, учитель доцільно використовує методи навчання, які стимулюють школярів до діяльності творчого характеру: насамперед, це – елементи наочно-образного навчання, які сприяють індивідуально-емоційному проживанню

й осмисленню знань, стимулюють уяву, фантазію, розвиток пам'яті, мислення, емоційно-почуттєву й вольову сфери.

З метою профілактики неприродної, шкідливої для здоров'я дитини надмірної інтелектуалізації навчання й формування навчальних і особистісних здібностей учнів через активну емоційно-вольову й діалогову діяльність учитель надає перевагу, наприклад, театралізованим урокам, урокам-концертам, урокам-екскурсіям, урокам психологічного розвантаження та будує взаємодію з учнями на основі суб'єкт-суб'єктного (фасилітуючого) характеру взаємин, діалогового стилю спілкування, толерантного ставлення, співпраці зі школярами. Важливим для особистісного розвитку учняє оцінювання вчителем його навчальних досягнень з орієнтацією на порівняння школяра із самим собою (а не з іншими учнями), з тими змінами, які відбулися в ньому, а також прагнення вчителя до перенесення акцентів із контролю й оцінювання учнів на самоконтроль і самооцінювання.

Здоров'язбережувальна парадигма евристичного навчання полягає в тому, що організаційні форми й методи такого навчання мають пріоритет перед змістом навчального матеріалу, активно впливаючи на нього, видозмінюючи і трансформуючи його. Таким чином, відбувається перенесення акцентів із питання *«чого навчати?»* на питання *«як навчати?»*. Відтак у центрі уваги педагога опиняється сам учень і його навчальна діяльність, а не навчальний матеріал.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Результати наукового пошуку дали змогу зробити певні висновки, зокрема: організація здоров'язбережувального середовища передбачає відсутність прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів, безпечні й комфортні умови перебування дітей у школі, забезпечує індивідуальну траєкторію навчання й виховання дитини, запобігає стресам, перевантаженню, втомі вихованців; основу здоров'язбережувального середовища складає організація всієї життєдіяльності учнів у навчальному закладі з урахуванням потреб, інтересів, індивідуальних особливостей та потенціалу кожної дитини. Зміст нашої статті не претендує на вичерпність матеріалу щодо проблеми дослідження. Результати здійсненого наукового пошуку можуть стати своєрідним поштовхом до глибинних студій, наприклад, у таких сферах: виокремлення методів евристичного навчання, які можна застосовувати на уроках у початковій школі, використання здоров'язбережувальних технологій на уроках у початкових класах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев В. А. Введение в психологию здоровья : учебное пособие / В. А. Ананьев. – СПб. : Балтийская Педагогическая Академия, 1997. – 148 с.
2. Джуринський О. М. Нові технології в системі освіти Франції [Текст] / О. М. Джуринський // Рад. педагогіка. – 1991. – № 4. – С. 12.
3. Здоров'язберігаючі погляди В. О. Сухомлинського на навчально-виховний

процесс // БЖ. – 2011. – № 3. – С. 27–30.

4. Омельченко О. В. Особливості професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з організації здоров'язберігаючого навчально-виховного процесу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Омельченко. – Харків, 2008. – 20 с.

5. Рылова Н. Т. Организационно-педагогические условия создания здоровьесберегающей среды образовательных учреждений : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. Т. Рылова. – Кемерово, 2007. – 22 с.

6. Сливка Л. В. Екологія дитинства : [навч.-метод. посіб.] / Л. В. Сливка. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – 164 с.

7. Філософські підстави евристичної освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://ru.osvita.ua/school/theory/1820/com_content&view=article&id=244&Itemid=1102.

8. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

РЕЗЮМЕ

Сливка Л. В. Создание здоровьесберегающей среды общеобразовательной школы как условие обеспечения эвристического образования.

В статье раскрыта специфика организации здоровьесберегающей среды общеобразовательной школы. Проанализированы основные факторы эффективной реализации здоровьесберегающей среды, выделена её сущность. Раскрыто значение здоровьесберегающей среды как условия обеспечения эвристического образования, охарактеризованы педагогические технологии, которые обеспечивают сохранение здоровья учащихся и их всестороннее развитие. Выяснено, что эвристическая модель образования ориентирована не на передачу учащимся предполагаемых результатов, а на создание гармоничной природной среды, которая обеспечивает самореализацию личностного потенциала ребёнка.

Ключевые слова: здоровье, здоровьесберегающая среда, гармоничная природная среда, образовательно-воспитательный процесс, эвристическое образование, общеобразовательная школа, учащиеся.

SUMMARY

Slyvka L. Creation of health-saving environment of secondary school as the condition of heuristic education.

The article uncovers the specifics of organization of health-saving environment of secondary school. The main factors of effective implementation of health-saving environment are analyzed. Its essence is defined. The value of health-saving environment as a condition of heuristic education is revealed. The educational technology, which provides saving the health of students and comprehensive development, is characterized.

Creation of a health-saving environment in a secondary school provides the organization of safe and comfortable environment for children at school, using preventive methods and tools of the impact on children, harmonious natural environment, and humanistic logic in organization of primary school children's life with consideration of their needs, interests, individual characteristics and potential of each student.

It is shown that heuristic model of education oriented on the creation of harmonious natural environment, which provides self-realization of a personal child's potential. The teacher should give preference to theatrical lessons, concert-lessons, tours-lessons, lessons of psychological relief and builds cooperation based on subject –subject relationship, dialogue communication style, tolerant attitude, and cooperation with students. An important factor

is the assessment of educational achievements of students, which focuses on comparing the student with himself (not with other students), with the changes, which took place in it and desire of teacher to transfer accents from the control and evaluation of students to self-monitoring and self-evaluation.

It is advisable to use teaching methods that encourage students to creative activities, for example, visual-figurative elements of training that promote individual and emotional living and understanding of knowledge, stimulate imagination, development of memory, thinking, emotional, sensual and will areas.

The results of research has allowed to draw certain conclusions, namely: organization of health-saving environment provides no direct or indirect harm to the health of students, safe and comfortable conditions for children at school, provides an individual trajectory of training and education of a child, prevents stress, overload, fatigue pupils, etc.

Key words: *health, health-saving environment, harmonious natural environment, educational process, heuristic education, secondary school, pupils.*